

RÓŻA GODULA
(Katedra Etnografii Słowian UJ)

ROLA MIECZYŚŁAWA GŁADYSZA W BADANIU KULTURY LUDOWEJ KARPAT*

Zainteresowanie Profesora „niezmiernie bogatym – jak sam to określił – ale bardzo złożonym obrazem kulturowym Karpat” nie było przypadkowe. Młodzięcze fascynacje góralszczyzną, wyrosłe na tle ówczesnego klimatu kulturalnego epoki, powoli się precyzowały. Od wycieczek krajoznawczych w góry, działalności kolekcjonerskiej, pogadań radiowych, szkiców popularno-naukowych dochodzi do podjęcia planowej pracy badawczej. Mieczysław Gładysz początkowo koncentruje się na problematyce związanej z kulturą ludową Śląska, w tym także Śląska Cieszyńskiego¹. Dopiero później zainteresuje się innymi regionami Polski. W 1954 roku Profesor na stałe wiąże się z krakowskim ośrodkiem naukowym, obejmując Zakład Etnografii Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk. Właśnie w Krakowie – z jego żywą tradycją badań karpaccich, systematycznie podejmowanych już od XIX stulecia przez różne dziedziny nauki, by choć wymienić historię, językoznawstwo, geografię, archeologię, antropologię fizyczną czy etnologię – znajduje sprzyjające warunki do rozwoju tego nurtu swoich zainteresowań.

Mniej więcej w połowie lat pięćdziesiątych naszego wieku w środowisku krakowskich etnografów zrodził się pomysł nawiązania współpracy z krajami karpaccimi i z bałkańskimi w celu prowadzenia wspólnych badań nad kulturą ludową regionów górskich (Staszczakówna 1957, s. 519; Szyfelbein

* Zakres terytorialny działu poświęconego Karpatom nie obejmuje Beskidu Śląskiego. Uznaliśmy bowiem za słuszne twierdzenie Profesora, że region ten kulturowo ciąży ku Śląskowi. Charakteryzuje go pewna odrębność, powstała wskutek izolacji od reszty Karpat Polskich, spowodowanej specyficznymi stosunkami historyczno-administracyjnymi i osadniczymi na tym obszarze – Mieczysław Gładysz (dalej M. G.), *Polskie międzynarodowe prace dotyczące historii kultury wsi karpacciej*, maszynopis referatu wygłoszonego na II Ogólnopolskiej Konferencji Etnograficznej w Rzeszowie (19-20 II 1968). Dlatego też zainteresowanie Mieczysława Gładysza kulturą ludową Beskidu Śląskiego zostało przedstawione w szerszym kontekście – badań na Śląsku.

¹ Szerzej ujmuje to zagadnienie T. Dobrowolska – zob. artykuł zamieszczony w niniejszym tomie.

1958, s. 410; Reinfuss 1959, s. 10; Gładysz 1961a, s. 340, 1981b, s. 71). Nie była to całkiem oryginalna myśl. Odrębność Karpat od wielu lat wzbudzała ciekawość badaczy. Swoiste warunki naturalne i specyficzne procesy kulturowe, w tym jakże istotne – przebieg i charakter osadnictwa, typ gospodarki pasterskiej oraz nawarstwiający się w ciągu dziejów powiązania z Bałkanami – zdecydowały o szczególnym uroku badawczym tego regionu, penetrowanym przez wielu specjalistów ze środkowej i południowej Europy. Naturalną więc kolejną rzeczą była dążność, by skoordynować prowadzone prace i stworzyć sprzyjające warunki do rozwiązywania rodzących się w trakcie badań problemów, wymieniać rezultaty dociekań.

Idea takiej właśnie współpracy pojawiła się co najmniej na początku naszego stulecia w gronie naukowców słowiańskich, zajmujących się kulturą ludową tegoż regionu (Poričij 1961, s. 155). Natomiast w okresie międzywojennym prowadzone były międzynarodowe badania nad szalaśnictwem w rejonie karpacko-bałkańskim z inspiracji powstałej wówczas Słowiańskiej Komisji do Badania Szalaśnictwa w Karpatach i na Bałkanach. Jednakże z różnych powodów ta interesująco zapowiadająca się współpraca została przerwana, a jednymi z istotniejszych były trudności w ujednoliceniu podejmowanej działalności badawczej (Král 1961). Do pomysłu wspólnych badań wracano jeszcze kilkakrotnie na gruncie różnych dyscyplin, i to zarówno w polskich, jak i w obcych środowiskach naukowych, osiągając mniej lub bardziej pomyślne rezultaty (Gładysz 1961a, s. 339-340, 1962a, s. 34-35).

W tym kontekście powojenna inicjatywa krakowskich etnografów zasługuje na szczególne uznanie. Niemalże od razu wywołała żywy oddźwięk wśród niemałej rzeszy badaczy zainteresowanych problematyką karpacką. Odbływały się liczne spotkania i narady, w czasie których wielokrotnie stwierdzano potrzebę takiej współpracy, dyskutowano jej formy. Wylonił się projekt zorganizowania międzynarodowej komisji koordynującej badania w Karpatach, zaplanowano też utworzenie pisma „Carpatica” – biuletynu informacyjnego Komisji. Starania nabrały realnych kształtów w 1959 roku, kiedy to przedstawiciele Polski i Czechosłowacji podpisali umowę, stając się w ten sposób członkami – założycielami Międzynarodowej Komisji do Badania Kultury Ludowej w Karpatach (skrót – MKKK)² (Gładysz 1961a). Początkowe dwustronne spotkania między Polską i Czechosłowacją z czasem zostały rozszerzone. Do MKKK przystąpiła Rumunia, Bułgaria, Węgry, Związek Radziecki, rozpoczęła też współpracę Jugosławia³. W 1976 roku, w związku z trwającą od lat poszerzoną o obszar Bałkanów działalnością Komisji, postanowiono zmienić jej dotychczasową nazwę na Międzynarodową Komisję

² Stronę polską reprezentował prof. dr W. Dynowski (IHKM PAN), a czechosłowacką – prof. dr J. Horák (Instytut Etnografii i Folklorystyki ČSAV) i dr B. Filova (Instytut Etnografii SAV).

³ Współpraca z wieloma krajami przed ich oficjalnym przystąpieniem do MKKK polegała na indywidualnym uczestnictwie w pracach Komisji.

do Badań Kultury Ludowej w Karpatach i na Bałkanach (MKKKB)⁴ (Frolec 1981).

Trzeba podkreślić aktywny udział Profesora w pracach naukowo-organizacyjnych Komisji. Od 1960 do 1984 roku był członkiem Prezydium, które stoi na czele MKKKB, a w latach 1960-1963 wchodził w skład Komitetu Redakcyjnego rocznika „Carpatica”, wydawanego w Bratysławie przez Słowacką Akademię Nauk. W Komisji Krajowej od początku jej działalności należał od grona Prezydium, najpierw sprawując funkcję sekretarza, potem przez długie lata był przewodniczącym. Pilnie uczestniczył w licznych konferencjach i seminariach karpackich krajowych i międzynarodowych. Na wielu z nich wygłaszał referaty, a zawsze brał żywy udział w dyskusji. Był też inicjatorem lub organizatorem szeregu sympozjów poświęconych tematyce karpackiej. Opublikował kilka artykułów dotyczących powstania, zasad organizacyjnych, programu działania MKKKB (Gładysz 1961a, 1962a, 1963a, 1964, 1965b, 1981b,d).

Warto też może przypomnieć Jego konsekwencję w nawiązywaniu kontaktów z uczonymi różnych narodów i ich umiejętne podtrzymywanie. Świadczy o tym rozległa korespondencja z instytucjami etnograficznymi w Czechosłowacji, Bułgarii, Rumunii, Jugosławii, Związku Radzieckim, na Węgrzech i oczywiście w Polsce. Są tam informacje o planach Komisji i aktualnie prowadzonych pracach, zaproszenia do udziału w konferencjach i sympozjach, propozycje tematów do opracowania i projekty ich publikacji na łamach „Etnografii Polskiej” lub innych czasopism. Istotną rolę w zacieśnianiu współpracy odgrywały osobiste kontakty Profesora, a okazją do bezpośredniej wymiany poglądów, prócz wspomnianych już konferencji, były wizyty w zagranicznych placówkach etnograficznych – w uniwersytetach, akademiach nauk, muzeach⁵.

Nie można pominąć usilnych starań, których nie szczędził, by Polskiej Komisji nadać instytucjonalną formę. Mieczysław Gładysz kilkakrotnie

⁴ Dokonało się to na posiedzeniu Prezydium MKKK w Smolenicach w Czechosłowacji.

⁵ W latach 1959-1980 Profesor uczestniczył między innymi w: **1959** r. – Kraków (25-26 II), Bratysława (17-19 VI), Warszawa (23-24 VII) – konferencje MKKK; **1960** r. – Starý Smokovec (21-24 XI) – konf. MKKK; **1962** r. – Smokovec (17-20 X) – konf. MKKK; **1964** r. – Kraków (16-19 V) – konf. MKKK; **1965** r. – Martin-Brno (10-18 VI) – wizyta w Katedrze Etnografii Uniwersytetu w Brnie, w Instytucie Etnografii ČSAV w Brnie oraz w Narodowym Muzeum Słowacji i Narodowym Muzeum Moraw; **1967** r. – Smolenice (11-18 IX) – konf. MKKK; – Praga (19-25 IX) – pobyt w Katedrze Etnografii Uniwersytetu w Pradze, w Instytucie Etnografii ČSAV, w Muzeum Etnograficznym i Narodowym Muzeum Czech; **1971** r. – Smolenice-Bratysława (15-17 XI) – konf. MKKK; **1973** r. – Rožnov k/Radhošta – konf. MKKK; **1974** r. – Moravany – konf. MKKK; **1976** r. – Smolenice (1-5 IX) – konf. MKKKB; – Kraków – Mogilany (17-21 XI) – V Międzynarodowa Konferencja Ogólnokarpackiego Atlasu Dialektologicznego; **1978** r. – Vysoké Tatry (6-9 XII) – konf. MKKKB; **1979** – Kraków – Mogilany (8-12 X) – konf. MKKKB; **1980** r. – Smolenice (27-31 X) – konf. MKKKB; **1982** r. – Szentendre (31 V-4 VI) – konf. MKKKB.

referował tę sprawę na posiedzeniach Rady Naukowej IHKM PAN i występował z pisemną prośbą do dyrektora tej placówki. Kilkanaście lat trwające wysiłki zakończyły się dopiero w 1976 roku, kiedy to Komitet Nauk Etnologicznych PAN powołał Polską Komisję Karpacką. Funkcję przewodniczącego powierzono Mieczysławowi Gładyszowi, który pełnił ją do 1984 roku.

Z funkcją tą łączyły się wielorakie obowiązki. Jednym z istotniejszych było koordynowanie licznych prac podejmowanych przez Komisję. Szczególnego znaczenia nabrało to w okresie, gdy w skali międzynarodowej rozpoczęto syntetyczne opracowania wybranych dziedzin kultury ludowej w Karpatach i na Bałkanach (pasterstwa wysokogórskiego, architektury, folkloru zbójnickiego). W związku z tym w ramach sekcji polskiej – tak jak i w innych krajach – powstały tzw. podkomisje, czyli zespoły badawcze powołane do opracowania tych trzech tematów szczegółowych. Z czasem, wraz z rozszerzeniem zakresu problematyki badawczej, w czym znaczny udział miał Mieczysław Gładysz, powstał zespół do opracowania karpackiego atlasu etnograficznego, kultury muzycznej górali, zespół informacji o źródłach dotyczących kultury ludowej Karpat oraz podkomisja muzealna⁶. Oczywiście jest rzeczą, że ze strony Przewodniczącego wymagało to wielu czynności o charakterze naukowo-organizacyjnym, choćby tylko przypomnieć współudział w wypracowaniu założeń badawczych zespołów, planu ich działalności czy też aktywne uczestniczenie w spotkaniach roboczych poszczególnych podkomisji.

Niemal dwudziestopięcioletnia działalność Profesora w Komisji Karpackiej przedstawia się bogato. Trudno oczywiście zaprezentować wszystkie Jego przedsięwzięcia, wypowiedzi czy inspirujące pomysły, które niejednokrotnie powstawały w trakcie ożywionej dyskusji. Na uwagę zasługuje udział Mieczysława Gładysza w wypracowaniu problematyki badawczej Komisji. Był jednym z twórców planu badań w Karpatach – projektu strony polskiej, który został przezeń przedstawiony na polsko-czechosłowackiej konferencji w Warszawie w 1959 roku.

W propozycji tej szczególnie akcentowano konieczność ujednolicenia tematyki, metod i narzędzi badawczych, by uzyskać jak najbardziej porównywalne materiały. Badania terenowe powinny być przeprowadzane synchronicznie we wszystkich wytypowanych miejscowościach. Przy wyborze punktów badawczych „winno się przede wszystkim uwzględnić podobieństwo warunków geograficzno-gospodarczych, demograficznych i struktury społecznej. W związku z tym zachodzi potrzeba przeprowadzenia jak najrychlej regionalizacji Karpat w oparciu o granice historyczno-administracyjne, geograficzno-

⁶ Przewodniczącą zespołu d/s pasterstwa została prof. dr B. Kopczyńska-Jaworska, zespołu d/s architektury – doc. dr M. Gładyszowa, folkloru zbójnickiego – prof. dr D. Simonides, karpackiego atlasu etnograficznego – prof. dr J. Klimaszewska, kultury muzycznej górali – doc. dr J. Stęszewski, informacji o źródłach – doc. dr A. Zambrzycka-Kunachowicz, a podkomisji muzealnej – dr F. Midura.

-fizjograficzne, gospodarcze i językowe". Nadto Referent zwrócił uwagę na konieczność „opracowania bibliografii etnograficznej i stanu badań nad kulturą ludową Karpat oraz historii zainteresowań naukowych Karpatami z uwzględnieniem ruchu regionalnego w poszczególnych krajach”. Propozycja obejmowała również „sporządzenie wykazu muzealiów etnograficznych i rozpoczęcie serii publikacji najważniejszych wytworów”, wreszcie „opracowanie przeglądu etnograficznych archiwaliów wraz z indeksem materiałów zawartych w publikowanych źródłach historycznych”. Jednakże za najpilniejsze uważano podjęcie tych tematów badawczych, które naświetlałyby pochodzenie kultury ludowej w Karpatach. Spośród nich na plan pierwszy wysuwa się opracowanie roli pasterstwa wysokogórskiego w jego całym przebiegu dziejowym (Gładysz 1961a, s. 341-342). Już wówczas przyjęto, że właśnie pasterstwo stanie się tematem wiodącym w międzynarodowych badaniach inspirowanych przez Komisję.

Wiosną 1960 roku, mimo trudności organizacyjnych, Polska Komisja Karpacka postanowiła rozpocząć badania terenowe nad organizacją pasterstwa wysokogórskiego, które kontynuowano w następnych latach. Niezaprzeczalnym walorem tej akcji było to, że prowadzono ją równocześnie na całym obszarze Karpat Polskich, za pomocą tej samej ankiety i kwestionariusza⁷. Dzięki temu uzyskano w pełni porównywalne wyniki, które w przyszłości będą wykorzystane w syntetyzującym ujęciu pasterstwa karpackiego (Kopczyńska-Jaworska 1962, 1981). W penetracjach terenowych uczestniczyły placówki etnograficzne uniwersyteckie i Polskiej Akademii Nauk, także niektóre muzea oraz Śląski Instytut Naukowy w Katowicach (Kopczyńska-Jaworska 1962, s. 322; Gładysz 1962a, s. 25). Pośród innych czynny udział w badaniach brali pracownicy krakowskiego Zakładu Etnografii IHKM, kierowanego przez Mieczysława Gładysza.

Dostrzegając pilną potrzebę wykonania prac podstawowych, już w 1958 roku Profesor zainicjował opracowanie *Bibliografii historii kultury ludowej Karpat*. Siedmioosobowe grono etnografów⁸ pod naukowym kierownictwem Mieczysława Gładysza w krótkim czasie przygotowało pierwszą część Bibliografii [...] (red. Gładysz 1960). Obejmuje ona okres od połowy wieku XIX do 1959 roku. Uwzględnia publikacje najważniejsze i najpełniej ujęte, także niektóre przyczynkarskie dotyczące kultury ludowej Karpat Polskich; w niewielkim

⁷ Pierwszą wersję kwestionariusza opracowała B. Kopczyńska-Jaworska w 1960 roku. Po dyskusji w czasie obrad w Smokowcu w 1961 roku powstała druga wersja, w większym stopniu nastawiona na badania porównawcze, która została przyjęta przez MKKK jako podstawa poszukiwań terenowych (Jaworska 1981, s. 85). W następnych latach ten kwestionariusz poszerzono m.in. o dział budownictwa (oprac. M. Gładyszowa), magię i wierzenia (J. Klimaszewska), ponadto wprowadzono uzupełnienia w zakresie pożywienia (A. Kowalska-Lewicka, M. Markuś) i kultu (J. Olędzki) – (Gładysz 1962a, s. 30). Jednak tylko w jednym sezonie przy jego pomocy prowadzili badania także Słowacy, posługując się potem własną wersją (Kopczyńska-Jaworska 1981, s. 85-86).

⁸ Zespół pracował w składzie: M. Gładyszowa, A. Kowalska-Lewicka, I. Nizińska, Z. Szromba, D. Tylkowa, A. Zambrzycka-Kunachowicz.

wyborze natomiast prezentuje wyniki nauk pomocniczych, które mogą posłużyć do głębszej interpretacji zagadnień etnograficznych (Gładysz 1960c, s. II). Mimo zastrzeżeń Redaktora, że to próba robocza wymagająca uzupełnień i weryfikacji, warto zauważyć, że była to pierwsza tego rodzaju publikacja i choćby dlatego właśnie znacząca. Miała zorientować badaczy Karpat „[...] w zakresie i charakterze polskiego dorobku z dziedziny etnografii i nauk pomocniczych” (Gładysz 1960c, s. II). Trzeba dodać, że zadanie to jest ciągle aktualne.

Spełniła jeszcze jedną ważką rolę inspirując badaczy innych krajów. Warto przypomnieć, że już na pierwszej konferencji krakowskiej MKKK w 1959 roku przyjęto wniosek Profesora dotyczący systematycznego opracowania bibliografii karpaccich przez poszczególne kraje. W następnych latach będą trwały prace w Czechosłowacji, Rumunii, na Węgrzech, w Jugosławii i Bułgarii (Frolec 1981, s. 40-41). W 1967 roku ukazały się *Materiały do bibliografii węgierskiej* (Földes, Györgyi) oraz *jugosłowiańskiej* (Damaćinović, Gavazzi) jako kolejne części *Bibliografii historii kultury ludowej Karpat*, współredagowane przez Mieczysława Gładysza. Natomiast krakowski zespół w nieco zmienionym składzie⁹, lecz nadal pod kierunkiem Profesora, przygotował drugą część bibliografii polskiej za lata 1960-1967 (red. Gładysz 1974c).

Ostatecznym celem międzynarodowych badań w Karpatach i na Bałkanach ma być syntetyczne ujęcie kultury ludowej tego obszaru. W związku z tym na wielu posiedzeniach roboczych Komisji, sympozjach krajowych i konferencjach międzynarodowych dyskutowano problem wyboru właściwego sposobu badania kultury. Ogólnie rzecz ujmując, zarysowały się dwie koncepcje. Jedna to scharakteryzowane wcześniej badania tematyczne, polegające na jednoczesnym zebraniu materiału na ściśle określony temat, na obszarze całej góralszczyzny w wytypowanych punktach badawczych i przy użyciu tych samych narzędzi. Przypomnijmy, że taką właśnie procedurę zastosowano w pierwszych eksploracjach terenowych Komisji w zachodnim łuku Karpat na temat kultury pasterskiej. Propozycję alternatywną, którą przyjęto nieco później, choć rozważano ją już w czasie pierwszych dyskusji, stanowiły badania monograficzne, dążące do ujęcia pełnego stanu kultury na obszarze zawężonym do niewielkiego regionu, a nawet jednej wsi (Gładysz 1972e, s. 65-66). Wymagają one udziału szeregu dyscyplin. Dopiero bowiem – uzasadniał Kazimierz Dobrowolski – „przez skrzyżowanie kątów widzenia [...] na ten sam przedmiot badawczy wyrastają zagadnienia nowe, ukazują się zależności do tej pory nie dostrzeżone, uwidacniają się we właściwej skali [...] tendencje i prawidłowości rozwojowe” (Kultura (1961, s. 18).

Doceniając wartości obu metod postępowania, Profesor ostatecznie opowiedział się za tą ostatnią. „Badania takie – pisał – dotyczą wszystkich działów

⁹ Do zespołu przystąpiła A. Pawlicka, natomiast w tym etapie prac nie uczestniczyła A. Kowalska-Lewicka.

kultury, rozwijającej się w ciągu stuleci w danej miejscowości lub w określonym regionie. W tych to wypadkach nie ograniczamy się do gromadzenia materiałów etnograficznych, ale także źródeł historycznych, a niekiedy archeologicznych, zmierzając do ujęcia poszczególnych etapów rozwojowych. Interpretacja przebiegających zjawisk, wykrywanie mechanizmu procesu kulturowego umożliwia podejmowanie problematyki ogólnej, dającej dalekie perspektywy i głębszy sens badaniom etnograficznym". W ten sposób prowadzone badania „przyczynią się do usunięcia zbyt pośpiesznych i uproszczonych uogólnień, budowanych na podstawie znajomości drobnych wycinków terytorialnych i kulturowych" (Gładysz 1962a, s. 31-32). Jego zdaniem, obrany przez Komisję kierunek badawczy, który prowadzi do poznania mikrokultur, jest jak najbardziej słuszny, daje bowiem gruntowne podstawy do syntetycznego ujęcia kultury ludowej w całym masywie karpackim (Gładysz 1972e, s. 66).

Dowodnym wyrazem takiej postawy Profesora było bardzo szybkie, bo już w 1962 roku, rozpoczęcie badań na Polskim Spiszu. Opracowanie monografii tego regionu zostało powiązane z planami naukowo-dydaktycznymi Katedry Etnografii Słowian Uniwersytetu Jagiellońskiego, którą od 1960 roku kierował Mieczysław Gładysz. W dużej mierze badania były prowadzone przez Zbigniewa Białego, także przez niektórych pracowników Katedry; ponadto znaczny udział mieli też magistranci i studenci. Realizowano je poprzez indywidualne wyjazdy w teren, wakacyjne praktyki studenckie oraz obozy naukowe Sekcji Karpackiej Koła Naukowego Etnografów im. Kazimierza Moszyńskiego przy KES UJ.

Badania spiskie zaplanowano jako pracę interdyscyplinarną. W związku z tym podjęto współpracę z różnymi dziedzinami nauki, by jak najpełniej poznać i zrozumieć kulturę. Najogólniej rzecz ujmując chodziło o takie dyscypliny, które za przedmiot dociekań mają rzeczywistość kulturową i przyrodniczą wsi, człowieka widzianego w kategoriach kulturowych jak i w aspekcie biologicznym; o nauki rozpatrujące społeczną, kulturową egzystencję ludzi, spełniającą się w stałym kontakcie ze środowiskiem naturalnym¹⁰ (Biały 1987, s. 46). Badania kompleksowe na Spiszu nie przyniosły w pełni satysfakcjonujących wyników, bowiem oczekiwanie, że w trakcie wspólnych studiów nawiąże się pomiędzy badaczami twórczy kontakt i rozwiązaniu ulegną problemy wnoszone przez poszczególne nauki, spełniło się tylko w niewielkim stopniu (Biały 1987, s. 48). Na podkreślenie zasługuje jednakże już samo podjęcie takich badań w dobie nasilającej się specjalizacji nauk, które operują coraz bardziej hermetycznymi językami. Próba zmierzenia się z trudnościami, powstającymi w toku roboczych kontaktów różnych dyscyplin na ich pograniczach, niewątpliwie jest interesującym doświadczeniem. Wymiernym efektem tej współpracy są artykuły

¹⁰ Ogółem w kompleksowych badaniach na Spiszu wzięło udział piętnaście dyscyplin naukowych z siedmiu uczelni Krakowa.

omawiające zagadnienia o charakterze interdyscyplinarnym, wspólnie opracowane przez przedstawicieli różnych nauk (Biały, Kobylecki, Węgrzyn 1972; Biały, Górka 1987) oraz publikacje specjalistów, którzy starają się uwzględnić punkt widzenia także innej – niż własna – dyscypliny (Jaworski, Kobylecki 1977; Pankówna 1987; Kaczanowski 1987).

Zasadniczym celem badań na Spiszu miało być całościowe ujęcie kultury ludowej w przeszłości i obecnie ze szczególnym uwzględnieniem procesu przeobrażeń oraz roli i miejsca elementów tradycyjnych we współczesnym życiu wsi. O wytypowaniu do badań monograficznych zadecydowała specyfika kultury tego subregionu karpackiego. Tutaj przecież nawarstwiały się w ciągu wieków fale osadnicze, jedne z najbardziej zróżnicowanych pod względem etnicznym, jakie wystąpiły w Karpatach Polskich. Wskutek tego wykształciła się kultura charakterystyczna dla pogranicza etnicznego – jak określa Mieczysław Gładysz – polsko-słowacko-ruskiego, gdzie duży wpływ mieli także koloniści niemieccy i ludność cygańska. Nadto, w niektórych wsiach spiskich jeszcze do okresu międzywojennego panowały półfeudalne formy stosunków społeczno-gospodarczych (Gładysz 1972e, s. 66-67).

W pierwszym rzędzie badania zmierzały do przedstawienia podstaw bytowania (rolnictwa, pasterstwa, rzemiosła i innych zajęć pozarolniczych) na tle warunków naturalnych, stosunków demograficznych i osadniczych. Prócz wymienionych, uwzględniono inne tematy szczegółowe: budownictwo mieszkalne i gospodarcze, wyposażenie wnętrza, niektóre formy reliktowe (instytucję tzw. żelarzy) oraz szeroko rozumianą konsumpcję. Z czasem problematyka badań rozszerzyła się, obejmując pozostałe dziedziny kultury, między innymi obrzędowość (rodzinną, doroczną) i obyczajowość, twórczość artystyczną. Warto przy tym zaznaczyć, że początkowo zainteresowania badaczy koncentrowały się wyłącznie na środowisku górali spiskich, lecz już w drugiej połowie lat sześćdziesiątych rozpoczęto systematyczne badania wśród społeczności cygańskiej, od dawna osiadłej na Spiszu. W ten sposób zostały zainicjowane pierwsze w Polsce systematyczne badania nad Cyganami karpackimi, które są do dziś kontynuowane (Biały 1987, s. 45).

Rezultatem tej akcji badawczej jest dwadzieścia pięć prac magisterskich, powstałych pod kierunkiem naukowym Profesora¹¹ oraz dwie rozprawy doktorskie, których był promotorem¹². Trzeba jeszcze wspomnieć o licznych publikacjach, głównie artykułach rozrzuconych po czasopismach etnograficznych, które powstały w wyniku badań prowadzonych na Spiszu przez Katedrę Etnografii Słowian UJ zarówno w czasie, gdy Profesor był jej kierownikiem, jak też kontynuowanych po Jego odejściu na emeryturę

¹¹ Zob. pozycje: 96, 108, 111, 122, 125, 128, 130, 136, 144-145, 148, 150, 165, 169, 185, 188-189, 194-195, 198, 201, 208, 212 (Kulesza-Zakrzewska 1979).

¹² E. Krasieńska, *Źródła chłopskiej wiedzy rolniczej w drugiej połowie XIX i XX wieku (na przykładzie wybranych wsi karpackich)*, masz., 1975; Cz. Robotycki, *Tradycja, moralność i obyczaj w środowisku wiejskim wsi Jurgów na Spiszu. Studium etologiczne*, masz., 1977. Ta ostatnia praca została później opublikowana (Robotycki 1980).

w 1973 roku¹³. Podsumowaniem, w pewnym sensie, badań na Spiszu jest pierwszy tom *Studiów spiskich*, który obejmuje zagadnienia środowiska naturalnego i warunków gospodarowania, problemy antropologiczne i dialektologiczne oraz historyczne uwarunkowania kultury ludowej tego regionu (*Polski Spisz* 1987).

„Rozwiązanie splotu zagadnień występujących w kulturze mieszkańców większych terytoriów nie należy do zadań łatwych – twierdził Mieczysław Gładysz – jeśli nie będzie poprzedzone opracowaniami niewielkich skupisk ludzkich, ukształtowanych w jednolitych warunkach historyczno-geograficznych” (1966c, s. 8). Dlatego też uparcie zmierzał do tego, by powstały etnograficzne monografie pozostałych regionów Karpat. W 1967 roku Zakład Etnografii Polski IHKM PAN w Krakowie przy udziale Katedry Etnografii Słowian UJ rozpoczął tego typu badania w Beskidzie Śląskim pod naukowym kierunkiem Profesora¹⁴. Jeśli chodzi o Zakład krakowski, to nie małą rolę w podjęciu prac monograficznych odegrało pragnienie Mieczysława Gładysza, by kierowana przez Niego placówka specjalizowała się w problematyce karpackiej. Wyrazem tego są późniejsze prace Zakładu na terenie Beskidu Sądeckiego i Żywieckiego. Badania w Sądeckim rozpoczęto jeszcze w 1961 roku w ramach ogólnokarpackiej akcji MKKK na temat kultury pasterskiej (Tylkowa 1962). Systematycznie prowadzono je w drugiej połowie lat siedemdziesiątych pod kierunkiem naukowym Anny Kowalskiej-Lewickiej, a zakończono opublikowanymi opracowaniami monograficznymi (Kowalska-Lewicka 1980; *Studia* 1985). Natomiast planowa eksploracja Żywiecczyny, rozpoczęta w 1981 roku, trwa nadal¹⁵.

Główne założenia i sposób postępowania był podobny we wszystkich badaniach monograficznych odbywających się w Karpatach. Dążono do całościowego ujęcia zjawisk i wytworów kulturowych, ulegających przeobrażeniom w procesie historycznego rozwoju. Badania prowadzono w wytypowanych miejscowościach, reprezentujących niewielkie regiony określone odmiennością struktury gospodarczej i społecznej, ukształtowanej historycznie (Gładysz 1972e, s. 69). Tak więc Beskid Śląski pozostający w pewnej izolacji od reszty Karpat Polskich, jeszcze w latach dwudziestych naszego stulecia charakteryzował się dużą zachowawczością kulturową, z wciąż żywymi elementami wołoskimi. W regionie tym szczególnie jaskrawo uwiadacznią się zachodzące współcześnie procesy niwelacji tradycyjnej kultury

¹³ Powstało też kilkanaście prac magisterskich, które znajdują się w Archiwum Katedry Etnografii Słowian UJ.

¹⁴ W latach sześćdziesiątych badania monograficzne prowadzono również w Bieszczadach. Realizował je Zakład Etnografii Polski IHKM w Warszawie, kierowany przez A. Kutrzebę-Pojnarową. Od 1963 roku podjęto problematykę związaną z kształtowaniem się nowej społeczności wioskowej w regionie zaludnianym przez osadników różnego pochodzenia – zob. artykuł M. Biernackiej w niniejszym tomie.

¹⁵ W przyszłości planowane jest monograficzne opracowanie kultury ludowej regionu. W druku znajduje się obszerny artykuł K. Kwaśniewicz, „*Godnie święta*” w *relacjach dzieci w Żabnicy w Beskidzie Żywieckim*, „Karta Groni”, t. 14: 1988.

wsi. Z kolei Żywiecczyzna, która wprawdzie sąsiaduje ze Śląskiem, jednak kultura ludowa tego obszaru kształtowała się w odmiennych warunkach historyczno-gospodarczych. Różnicę tę pogłębia niższy niż na Śląsku stopień rozwoju gospodarczego na nizinach, które stanowią swoiste zaplecze dla przeludnionych wsi Beskidu Żywieckiego (Gładysz 1972e, s. 66-67). Wreszcie Sądeckie, część Karpat Polskich stosunkowo najsłabiej penetrowana przez etnografów. Region zróżnicowany pod względem stopnia zaawansowania wpływów kultury masowej, o wsiach zachowawczych oraz będących ich przeciwieństwem – już zurbanizowanych. Badania pokazały różnice we współcześnie zachodzących przeobrażeniach kulturowych na tym terenie (Kowska-Lewicka 1980; *Studia* 1985).

Pragnieniem Profesora było monograficzne opracowanie Podhala, które Go fascynowało swoją specyfiką kulturową, a „... którego habitus od wielu dziesiątek lat budzi szerokie zainteresowanie”. Wieś podhalańska – pisał – stanowi dla badaczy „naturalne laboratorium, w którym można obserwować rolę tradycji w obecnie zachodzącym procesie wzmożonych przeobrażeń zarówno w miejscowej kulturze, jak też w świadomości jej twórców i odbiorców”. Kulturę ludową na Podhalu można zatem rozpatrywać z wielorakich punktów widzenia. „Po pierwsze – jako produkt pogranicza etnicznego, na którym w szczególny sposób przebiegają procesy kulturowe, prowadzące do wzbogacania zasobów kultury miejscowej i bliskich powiązań nie tylko z kulturą polskiego zaplecza, ale także z kulturami sąsiednich narodów. Po drugie – jako enklawę wśród obszarów o tradycyjnych układach, w której zachowała się najdłużej, a nawet do obecnych czasów, największa ilość wytworów archaicznych, spełniających określone funkcje we współczesnym życiu wsi. Po trzecie – jako czynnik regenerujący i nadal wiążący społeczność lokalną i część jej pozostającą w diasporze oraz jako bodziec wywołujący nieustanne natężenie aktywności produkcyjnej, a zwłaszcza artystycznej. Po czwarte – jako region, którego wytwórczość, a szczególnie sztuka, odegrała i nadal odgrywa swoistą rolę we wzbogacaniu kultury ogólnonarodowej” (Gładysz 1979, s. 59).

Chęć poznawania kultury górali podhalańskich starał się rozwijać wśród swoich współpracowników i studentów. Pod Jego kierunkiem powstała dysertacja doktorska¹⁶, później opublikowana (Zambrzycka-Kunachowicz 1974), oraz dziewięć prac magisterskich¹⁷. Oprócz zagadnień podstawowych –

¹⁶ A. Zambrzycka-Kunachowicz, *Uwarunkowanie pozycji społecznej rzemieślnika wiejskiego (na przykładzie wybranych wsi Kotliny Nowotarskiej)*, masz., 1972. Badania na Podhalu autorka rozpoczęła na początku lat pięćdziesiątych w kilkusobowym zespole, który zamierzał opracować kulturę ludową regionu. Patronat nad badaniami objęło Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, prof. K. Moszyński podjął się ogólnej opieki naukowej, a bezpośrednio kierownictwo powierzono dr A. Kowskiej-Lewickiej. W 1954 r. w związku z utworzeniem Zakładu Etnografii Polski IHKM PAN i zatrudnieniem w nim trzech uczestniczek badań, prace nad monografią Podhala weszły w plan Zakładu (Kowska-Lewicka 1958).

¹⁷ Zob. pozycje: 95, 103, 119, 166, 171, 180, 189, 205, 207 (Kulesza-Zakrzewska 1979).

dotyczących stanu badań etnograficznych na Podhalu, wkładu badaczy indywidualnych i placówek muzealnych w poznanie kultury regionu – opracowano też tematy szczegółowe z dziedziny kultury społecznej i duchowej ze szczególnym uwzględnieniem problemu przeobrażeń.

Jak już wspominałam, karpacki program MKKKKB częściowo realizowała, w miarę swoich możliwości, Katedra Etnografii Słowian UJ głównie poprzez powiązanie go z planami naukowo-dydaktycznymi. W rezultacie powstało kilkadziesiąt prac magisterskich kierowanych przez Profesora. Zakresem zainteresowań objęto – oprócz Spisza, Podhala i Śląska Cieszyńskiego – także inne obszary Karpat, a to: Żywiecczynę, Orawę, rejon Suchej Beskidzkiej, Gorce, Limanowskie, Sądeckie, Rzeszowskie, Sanockie. Rozrzut tematyczny prac jest szeroki, obok bowiem podstaw bytowania opracowano szereg zagadnień społecznych, także z dziedziny sztuki ludowej, folkloru i muzealnictwa¹⁸. Warto zwrócić uwagę na dbałość Promotora, by dla każdego z penetrowanych obszarów Karpat Polskich powstało opracowanie stanu i potrzeb badań nad kulturą ludową¹⁹. Eksploracja Karpat nie została przez KES UJ zakończona. Nadal prowadzone są badania, najczęściej w formie ćwiczeń metodycznych i praktyk wakacyjnych studentów, powstają też magisteria z poszczególnych regionów poruszające szeroki wachlarz tematów. Tworzą one poważną podstawę źródłową dla przyszłych, syntetycznych ujęć kultury ludowej obszaru karpackiego.

Nieustanną troskę Profesora wzbudzał powiększający się z roku na rok zasób źródeł dotyczących Karpat i ich rozproszenie po archiwach wielu instytucji, nie tylko etnograficznych. Chcąc rozeznać się w sytuacji, Mieczysław Gładysz kilkakrotnie (w latach 1968, 1977 i 1978) wysyłał odpowiednio zredagowane ankiety do kilkudziesięciu placówek i osób indywidualnych, prowadzących badania etnograficzne w Karpatach. Zawierały one szczegółowe pytania o rodzaj i liczbę zbiorów (materiały piśmienne, fotografie, rysunki, taśmy magnetofonowe, filmy), ich zakres tematyczny, terytorialny i czasowy, sposób wykorzystania. Nadesłane odpowiedzi potwierdziły przypuszczenia, że w wielu miejscach znajdują się pokaźne i interesujące, nieraz unikalne materiały, a informacja o nich niewielka, często żadna. Oczywiście jest to bardzo niekorzystna sytuacja. Nie uwzględnia się bowiem już istniejących danych źródłowych, nierzadko też mnożą się badania na podobne tematy.

Dlatego też Profesor wielokrotnie podejmował starania, by usprawnić przebieg informacji. Współpracując z muzeami często podkreślał nagłą potrzebę opracowania i opublikowania katalogów etnograficznych zbiorów muzealnych i archiwaliów. Jego zdaniem, poszerzanie i udostępnianie pod-

¹⁸ Por. pozycje 93, 100, 112, 118, 123, 172, 179, 203, 211 (Kulesza-Zakrzewska 1979).

¹⁹ Pozycje: 104, 124, 154, 161, 164 (Kulesza-Zakrzewska 1979) oraz praca o sygn. 151 w Archiwum Katedry Etnografii Słowian UJ.

stawowych źródeł naukowych poprzez „przedstawienie w możliwie pełnej dokumentacji naukowej systematycznie uporządkowanych obiektów, zgromadzonych w określonej kolekcji, należało zawsze do najbardziej istotnych osiągnięć placówek muzealnych” (Gładysz 1977, s. 7). Pomysł opracowania eksponatów etnograficznych podjęło niewielkie muzeum regionalne w Rabce, gdzie powstał rozumowany katalog zbiorów sztuki (Jabłońska 1977). Akcentując niecodziennność tego przedsięwzięcia w dziejach polskiego muzealnictwa etnograficznego Mieczysław Gładysz postulował, by pełną dokumentacją objąć całość zbiorów muzealnych. „A przecież tego rodzaju katalogi są w rezultacie osiągnięciem badawczo-naukowym o podstawowym znaczeniu dla dalszych losów muzealnictwa, jak też rozwoju etnografii historycznej” (Gładysz 1977, s. 6).

Inną ciekawą inicjatywą Profesora był projekt „Etnograficznego Informatora Karpackiego”, który powstał w 1974 roku. Miał to być biuletyn uwzględniający całokształt informacji o działalności naukowo-badawczej, wydawniczej, muzealnej, oświatowej i innej, prowadzonej przez różne instytucje i osoby indywidualne w zakresie kultury ludowej obszarów karpackich. W związku z tym do wielu placówek i badaczy rozesłane zostały pytania dotyczące prac naukowo-badawczych indywidualnych i zespołowych, pozycji opublikowanych, innych form działalności związanej z Karpatami lub realizowanej na terenie Karpat. Informator przygotowywany w Katedrze Etnografii Słowian UJ miał się ukazywać dwa razy w roku. Niestety, głównie z przyczyn finansowych i technicznych pomysł ten nie został zrealizowany.

Natomiast od 1983 roku w KES UJ trwają prace, kierowane przez Annę Zambrzycką-Kunachowicz, nad utworzeniem banku danych o materiałach źródłowych dotyczących kultury ludowej Karpat. Inicjatorem przedsięwzięcia był Mieczysław Gładysz. Jego staraniem zespół zajmujący się tym zagadnieniem został włączony do Polskiej Komisji MKKKB. Zadaniem banku danych jest gromadzenie, opracowywanie i udostępnianie informacji o źródłach archiwalnych z zakresu kultury ludowej w Karpatach. Organizatorzy założyli, iż przede wszystkim zostaną zgromadzone dane o zasobach archiwaliów etnograficznych z terenu Karpat Polskich. W przyszłości tą działalnością mają być objęte pozostałe kraje posiadające źródła dotyczące Karpat. Już od paru lat bank informacji systematycznie rejestruje materiały na podstawie specjalnie opracowanych kart informacyjnych, uwzględniających wszystkie te dane, które wydają się niezbędne dla sporządzenia pełnej informacji o źródle. Zamierzeniem twórców banku jest stworzenie optymalnych warunków do korzystania ze zgromadzonych danych. Ponieważ zadanie takie może być spełnione tylko dzięki zastosowaniu elektronicznej techniki przetwarzania informacji, opracowano program komputerowy „PROKES” przeznaczony do obsługi bazy danych o źródłach dotyczących kultury ludowej Karpat (Duszeńko-Król 1986; Duszeńko-Król, Heller 1988).

Głębokie zainteresowanie Mieczysława Gładysza etnografią Karpat przejawia się nie tylko w działalności naukowo-organizacyjnej związanej z Komisją.

Widać je w opracowaniach poświęconych góralszczyźnie. Przypomnieć może warto rozprawy nakreślające sylwetki ludzi mocno związanych z Podtatrzem (Gładysz 1967a, 1970a, 1972a, c, d).

Artystyczną działalność Stanisława Witkiewicza, związaną z kulturą ludową, ujmuje historycznie, w kontekście dokonań jego poprzedników oraz na tle prądów naukowych i artystycznych epoki, w której przyszło temu artyście tworzyć. Podkreśla więc inspirujące znaczenie ruchu, który dążył do odrodzenia sztuki ogólnonarodowej, a ludowej twórczości artystycznej przypisywał podstawową rolę w realizacji tej idei (Gładysz 1970a). Przypomina pierwszych, jeszcze „nielicznych artystów z wolną rozwijających narodową sztukę, m. in. poprzez sięganie do tematyki ludowej” (1970a, s. VII). Uwypukla rolę Józefa Ignacego Kraszewskiego, którego „działalność publicystyczna i naukowa niewątpliwie wpłynęła na ugruntowanie się ambicji posiadania sztuki własnej, odrębnej”. Kraszewski „wskazuje – pisze Profesor – na walory artystyczne i znaczenie historyczne sztuki ludowej”, a we współczesnej mu ludowej twórczości artystycznej „dopatruje się kontynuacji form prapolskich” (1970a, s. IX). Problemy postawione przez Kraszewskiego – zauważa Mieczysław Gładysz – będą wielokrotnie dyskutowane i kontynuowane przez wielu badaczy i artystów (m. in. przez Józefa Łepkowskiego, Jana Karłowicza, Wojciecha Gersona, Władysława Matlakowskiego, Walerego Eliasza-Radzikowskiego). Podejmuje je również Witkiewicz, włączając się w 1886 roku do „akcji badawczej nad architekturą ludową”, a w dwa lata później „ogłaszając w pierwszej, obszernej notatce ukształtowany już właściwie pogląd na wartość budownictwa i ornamentyki góralskiej” (1970a, s. X).

Kształtowanie się poglądów Witkiewicza na twórczość artystyczną górali Podtatrza Profesor omawia na tle rozwoju naukowych zainteresowań kulturą ludową Podhala i rozkwitu fascynacji tym regionem Karpat. Podhale w epoce Witkiewicza – przypomina Mieczysław Gładysz – urzeka swoją specyfiką i przyciąga kulturą odmienną aniżeli na nizinach, w szczególności zaś niepowtarzalnym artyzmem rodzimych wytworów. Ale równocześnie jest ono „w początkach okresu zasadniczych przeobrażeń społecznych i kulturowych, ogarniających ten niedawno odkryty dla szerszego społeczeństwa i rozsławiony naokół zakątek górski” (1970a, s. XVII). Fala turystów i kuracjuszy wywołuje zmiany w postawach miejscowej ludności, dostosowującej się do potrzeb przybyszy. Proces zanikania kultury tradycyjnej najszybciej dostrzegalny jest w wyposażeniu wnętrza mieszkalnego, stylu budownictwa, stroju i języku. W tym kontekście prezentuje Witkiewicza ulegającego koncepcji powszechnej sztuki narodowej, artystę tworzącego nowe formy, a jednocześnie oparte na elementach rodzimych, „wskazującego na oryginalne walory artystyczne kultury Podhala i możliwości ich wykorzystania w celu wzbogacenia stylu narodowego” (1970a, s. XXXVII). Witkiewicz dostrzega zacieranie się cech tradycyjnej kultury miejscowej i aktywnie przeciwstawia się szerzącej się tyrolsko-szwajcarskiej manierze w górskich uzdrowiskach Galicji. I wreszcie – co warto zaznaczyć – Profesor uwypukla nie znane

bliżej oblicze twórcy stylu zakopiańskiego. Pokazuje bowiem uważnego obserwatora, systematycznie poznającego kulturę górali, rejestrującego jej wytwory. Świadczą o tym publikacje Witkiewicza o góralach, które posiadają charakter zdecydowanie empiryczny, także notatki z rozmów z góralami, rysunki, fotografie (Gładysz 1970a).

Podsumowując dokonania twórcy stylu zakopiańskiego. Mieczysław Gładysz stwierdza, że „akcja Witkiewicza stała się wydarzeniem doniosłym w dziejach rozwoju kultury ludowej Podhala, przywracając jej właściwe oblicze, utrwalając przekonanie wśród górali o wartości ich artystycznego dziedzictwa, tak bardzo zagrożonego w ostatnim ćwierćwieczu ubiegłego stulecia przez wpływy obce, nie związane z podtatrzańskim środowiskiem” (Gładysz 1970a, s. XLI). Przedstawiając ekspansję stylu zakopiańskiego w różne dziedziny sztuki, jak i w inne regiony (1970a, s. XXVIII-XL), Autor konkluduje, iż „styl ten wrócił również do ludu, choć w zmienionej formie (1970a, s. XXXVII). Można w tym względzie polemizować z Profesorem. Rodzi się bowiem pytanie, czy rzeczywiście styl zakopiański „wyszedł z ludu”, w jakiej mierze Witkiewicz wprowadził inne jeszcze motywy – ludowe, spoza Podhala, jak i zaczerpnięte ze stylistyki historycznej. Natomiast fenomen akceptacji przez górali podhalańskich form opartych wybiórczo na zdobnictwie ludowym, w istocie zaś mocno przestylizowanych w duchu historyzmu i secesji, niemalże stworzonych na nowo przez przyszłą ze Żmudzi jest przecież zjawiskiem wyjątkowym i wymaga jeszcze dalszych, pogłębionych badań (Godula, Węclawowicz 1986).

Prezentacja sylwetki naukowej Juliusza Zborowskiego jest bardziej wyczerpująca (Gładysz 1967a, 1972a, c, d). Postać tę widzi Profesor w szerokim kontekście czasów, w których Zborowski „wyrósł i pracował”. Przedstawia zatem rozwój naukowy badacza, który dzięki studiom językoznawczym na Uniwersytecie Jagiellońskim, później lipskim, zyskał gruntowne podstawy teoretyczne do ujmowania zjawisk językoznawczych w perspektywie historycznej. Natomiast pod wpływem ruchu umysłowego, zrodzonego „w młodopolskiej atmosferze ideowo-społecznej i narodowej”, zainteresował się kulturą ludową, dostrzegając „rozległe horyzonty poznawcze w badaniach etnograficznych” (1972c, s. 19-20). Autor podkreśla fakt, że Zborowski bardzo wcześnie spostrzegł istnienie ścisłych powiązań między gwarą a kulturą społeczności lokalnej. W ten sposób stał się jednym z nielicznych – zauważa Mieczysław Gładysz – którzy dostrzegli złożoność tego problemu wówczas jeszcze, gdy „ścisłe związki języka z miejscową kulturą jako wynik narastających procesów historycznych nie były [...] w pełni rozpatrywane” (1972c, s. 17-18). Zborowski najchętniej pracował na pograniczu językoznawstwa i etnografii. Tutaj też – stwierdza Profesor – osiągnął interesujące wyniki. Idzie tu o „jego wkład w dziedzinę nazewnictwa. Na podstawie licznych poszukiwań terenowych i archiwalnych opracował szereg artykułów, cennych dla historii osadnictwa Podhala” (1972c, s. 51).

Ważnym nurtem w naukowej działalności Zborowskiego były studia nad przeszłością i współczesnym życiem wsi góralskiej. Świadomie realizował nowoczesne wówczas założenia badawcze Sekcji Ludoznawczej Towarzystwa Tatrzańskiego, której był członkiem. Program zakładał, by nie poprzestawać na gromadzeniu zanikających wytworów tradycyjnej kultury Podhala, lecz ujmować zjawiska kulturowe w ich „geograficznym rozpowszechnieniu i ewolucyjnym rozwoju, nie wyłączając nawet najświeższych zmian” (Gładysz 1972c, s. 25). „W swych opracowaniach – komentuje Mieczysław Gładysz – Zborowski niejednokrotnie wnika w różnorakie procesy przeszłości, aby wyjaśniać zachodzące przeobrażenia kulturowe. [...] Chce bowiem widzieć kulturę ludową Podhala we właściwej perspektywie historycznej” (1972d, s. 286). Profesor podkreśla „wielostronny wysiłek poznawczy”, charakteryzujący tego badacza, który zdążył „do przekazania przyszłym pokoleniom ginącego »baśniowego świata« Podtatrza” (1972c, s. 22). Na tym też polu Zborowski osiągnie ciekawe rezultaty, nie tyle jako oryginalny uczony, lecz przede wszystkim jako rzetelny badacz, systematycznie gromadzący materiał dzięki głęboko przemyślanym, naukowym zasadom. „Z tych bogatych zbiorów – stwierdza dalej Mieczysław Gładysz – będą w ciągu wielu lat czerpać zarówno językoznawcy, jak też etnografowie i wszyscy niemal badacze Podhala” (1972c, s. 49). Prezentując niezmiernie liczny dorobek piśmienniczy Zborowskiego zwraca uwagę, że unikał on „[...] nęcących uogólnień, pozbawionych należycie ugruntowanego oparcia, wolał publikować wzorowo zebrany i uporządkowany materiał terenowy, wiedząc że będzie on służył przyszłym pokoleniom badaczy” (1972c, s. 53). Większość jego prac posiada nieprzemijającą wartość rzetelnego źródła, przekazującego w sposób mistrzowski atmosferę rozmowy i psychiczne walory narratorów góralskich.

Dla pełniejszej oceny jego dokonań trzeba dodać za Profesorem, że Zborowski nie potrafił całkowicie wykorzystać bogactwa informacji z zebranych przez siebie materiałów i właściwie w opracowaniach „nie wyszedł z fazy przyczynkarstwa nie tylko językoznawczego, ale również etnograficznego” (1972c, s. 49). Miał dużą wiedzę o góralszczyźnie, a „jednak nigdy nie próbował nakreślić bodaj zarysu kultury ludowej Podhala, chociaż w swych planach badawczych, wypowiedziach czy polemikach nieustannie podkreślał potrzebę takiego opracowania. Nie zdołał nawet wykończyć od wielu lat przygotowywanej i zapowiadanej monografii o zasłyszanych zdarzeniach historycznych, tak swoiście odbitych w świadomości mieszkańców Podhala [...]. Niestety Zborowski nie rozwinął na większą skalę systematycznych poszukiwań. Przeszkadzał mu nie tylko chroniczny brak czasu, różnorodność zainteresowań i obowiązków, ale także niechęć do jednorodnego przydługiego wysiłku” (1972d, s. 286-287).

Kierując się przekonaniem, że ostatecznej oceny uczonego można dokonać, gdy zanalizuje się wszystkie aspekty działalności, Mieczysław Gładysz przedstawia obu twórców w szerszym uwarunkowaniu społecznym. Pokazuje więc Witkiewicza borykającego się z trudnościami materialnymi i równo-

częśnie walczącego o ideową treść własnego życia: człowieka w chwilach załamania, rozczarowanego brakiem zrozumienia i zainteresowania dla własnej twórczości. Także uważnego obserwatora życia społecznego, który reagował gwałtownie na niezdrowe stosunki społeczne (1970a). Docenia rolę Zborowskiego w popularyzacji wiedzy o życiu ludności Podtatrz, podkreśla jego aktywne uczestnictwo w różnych akcjach społecznych, podejmowanych w celu zachowania ginącej kultury miejscowej. Przede wszystkim zaś omawia jego niepośledni wkład w rozwój zakopiańskiego muzeum, z którego uczyni ośrodek inspirujący i w dużej mierze koordynujący naukowe i kulturalne poczynania dotyczące regionu (Gładysz 1967a, 1972a, c, d). Niezaprzeczalnym walorem prezentacji obu twórców jest żywy język relacji, barwna, piękna polszczyzna, która pomaga wydobyć osobowość artysty i uczonego.

Przedstawiając rolę Mieczysława Gładysza w badaniu Karpat należy wspomnieć o ciekawie zapowiadającym się opracowaniu dziejów etnograficznego poznawania kultury ludowej góralszczyzny karpackiej²⁰. Niestety, Profesor nie zdołał go ukończyć, doprowadził rozważania do czasów neoromantyzmu. Interesujące chyba będzie, gdy nieco szerzej omówię treść Jego ostatniej pracy poświęconej Karpatom.

Autor przypomina początki poznawania tego regionu w epoce stanisławowskiej; rozwijało się ono ze wzrastającym zainteresowaniem zasobami mineralnymi obszarów górskich. „Równocześnie wywierały wpływ hasła oświecenia, traktujące masy ludowe jako »trzon narodu«, a zwłaszcza naukowy encyklopedyzm tej epoki inicjujący obiektywne spojrzenie na rzeczywistość kulturową wsi. Pomagały także hasła rousseau'wskie z ich tęsknotą do »życia w stanie natury« i tendencjami do zajmowania się kulturą ludów pierwotnych, do których częściowo zaliczano mieszkańców gór”. Ponadto „[...] w okresie przedromantycznym, kiedy to pod wpływem rozpowszechniającego się w Polsce osjanizmu następuje rozwój zainteresowań folklorem, również góralskim, sądzono, że w obyczajach i twórczości ludowej zachowała się »pierwotna historia i oblicze czasów zapadłych«, do czego tak skwapliwie powraca ideologia młodopolska pod koniec XIX wieku” (s. 4-5). Na tym tle eksponuje rolę Stanisława Staszica i Hugona Kołłątaja jako tych, którzy zapoczątkowali „nowe, realistyczne podejście do zbyt jednostronnie dotąd interpretowanej rzeczywistości karpackiej”, nazbyt często opartej na niekontrolowanych wieściach, które wchodząc w obieg społeczny zniekształcały ją (s. 3-6).

W okresie pierwszych penetracji terenowych podkreśla szczególną pozycję Seweryna Goszczyńskiego jako „twórcy projektu systematycznych badań ludoznawczych, zmierzających poprzez stopniowe opisywanie regionów do całościowego ujęcia kultury ludowej w Polsce. Projekt ten będący pierwszym pomysłem długofalowej pracy zbiorowej, wywarł znaczny wpływ na przyszłe dzieje badań etnograficznych w Karpatach Polskich” (s. 8). Etnograficzne opisy góralszczyzny dokonane przez Goszczyńskiego, jak też innych pisarzy

²⁰ M. G., *Zarys dziejów poznawania kultury ludowej Karpat Polskich*, masz., ss. 24.

związanych z nurtem romantyzmu, w szczególności zaś Wacława Zalewskiego, Żegoty Paulego, Lucjana Siemieńskiego i Ludwika Delaveaux'a, mimo pewnych uproszczeń i skłonności niektórych autorów do idealizacji życia ludności chłopskiej posiadają „wartość źródłową dla poznania wielu faktów kulturowych, które zanikły zupełnie bądź zostały przekształcone już do końca XIX wieku” (s. 7). Nadto, wśród „zespołu badaczy ubiegłego stulecia, kładących podwaliny pod naukowe poznanie kultury ludowej Karpat Północnych” (s. 11) Mieczysław Gładysz wyróżnia Ludwika Zejsznera, Wincentego Pola i Oskara Kolberga. Ich niewątpliwą zasługą są rzetelne próby ujęcia całości kultury ludowej poszczególnych regionów karpaccich, prezentujące systematycznie uporządkowany własny materiał terenowy oraz pochodzący z opracowań wcześniejszych.

Wydatnie wzrastające od połowy XIX wieku zainteresowanie mieszkańcami wsi różnych regionów Karpat i Podkarpacia, które powstaje „przeważnie w związku z rozwojem ośrodków kuracyjnych, a. później także akcji krajoznawczo-turystycznych” przynosi „charakterystyczne dla tego okresu opisy podróży, reportaże, przyczynkarskie wiadomości, a następnie pełne opracowania atrakcyjnych dziedzin kultury góralskiej. [...] Mimo znacznego nieraz uczuciowego zaangażowania, [...] popadania w skrajność nacechowaną nieraz egzaltacją, przynoszącą opisy rozmiągające się z rzeczywistością [...]”, wiele z tych relacji – ocenia Mieczysław Gładysz – opartych „na bliskiej, bezpośredniej obserwacji życia i kultury górali karpaccich dostarczało sporo rzetelnych informacji” (s. 11–12).

„Momentem przełomowym w dziejach poznania kultury ludowej Karpat – pisze dalej – jest zorganizowanie w 1873 roku [...] Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie, która ma podjąć »badania ludności ziem polskich, a zwłaszcza północnych i północno-wschodnich stoków Karpat« zgodnie z wymogami metodologicznymi nowoczesnej etnologii, a więc badań prowadzonych planowo, według właściwie opracowanych kwestionariuszy, tak by „dawały [...] podstawę do przyszłych, należycie udokumentowanych uogólnień czy syntetyzujących ujęć” (s. 13-14).

Badania w Karpatach organizuje Sekcja Etnologiczna Komisji, którą do 1890 roku kierował Oskar Kolberg, bardzo zainteresowany zbieraniem materiałów w tym rejonie. „Jednakże głównym motorem aktywności Sekcji – co mocno podkreśla Mieczysław Gładysz – był Izydor Kopernicki [...]. Metody jego poszukiwań terenowych stosowane na obszarze Karpat okazały się na wskroś nowoczesne, przybierając charakter badań stacjonarnych. W nich też stosował bezpośrednią, obiektywną obserwację oraz sposoby indagowania aktywizujące procesy myślowe informatorów. Wprowadzał równocześnie konfrontowanie na miejscu zebranych materiałów, zwłaszcza że posługiwał się notacjami gwarowymi. [...] Założenia metodologiczne Kopernickiego [...] miały służyć aż do pierwszej wojny światowej wielu badaczom, podejmującym poszukiwania etnograficzne na obszarze Karpat, wpływając na postęp prac warsztatowych i teoretycznych” (s. 14-15).

Omawiając podejmowane wówczas etnograficzne studia nad góralszczyzną karpacką, Mieczysław Gładysz stwierdza, że „zaznacza się wtedy zdecydowane dążenie do ujęcia konkretnego kulturowego jako osadzonego nie tylko w – postulowanej głównie przez romantyków – przeszłości obyczajowo-historycznej, ale nade wszystko w realiach społeczno-gospodarczych, uzależnionych od lokalnych stosunków ustrojowych oraz od uwarunkowań środowiska naturalnego, na którego znaczenie wskazywano nieraz od czasów Staszica. Poczęto też coraz częściej zwracać uwagę na powiązania kulturowe pomiędzy sąsiednimi obszarami karpackimi i podgóorskimi, a nawet odległymi regionami tego masywu, bądź innymi terenami górskimi [...]. Dostrzegano przy tym ogólnokarpacką jedność elementów niektórych dziedzin kultury, a szczególnie pasterstwa wysokogórskiego, którym interesowano się najwcześniej, bo już w końcu XVIII wieku w relacjach podróżników, widząc w nim »jądro« kultury karpackiej” (s. 16).

Na rozwój wielorakich zainteresowań oraz studiów nad góralszczyzną karpacką zdecydowany wpływ wywarły „lata wzmożonego ruchu umysłowego, przynoszącego przemianę postaw świadomościowych i rozkwitu na tym podłożu neoromantyzmu polskiego, zwanego w swej wczesnej fazie ruchem młodopolskim” (s. 19). Autor przedstawia rolę Stanisława Witkiewicza w nobilitacji sztuki podhalańskiej – wytworu kultury ludowej, który „nie jest już przemijającym obiektem historycznym, ale staje się podmiotem, liczącym się w rozwoju kultury narodowej [...]. Głębsze zainteresowanie szeroko pojmowaną sztuką – komentuje – zaczyna się w tym czasie rozwijać nie tylko przez doszukiwanie się w niej ciągłości tradycji, lecz także oryginalności w rozwiązywaniu różnych założeń artystycznych. Poczęto też wydobywać spośród rzeszy twórców ludowych jednostki utalentowane, charakteryzując bliżej ich osobowość” (s. 17-18).

Wzrost fascynacji miejscową kulturą sprzyja podejmowaniu różnorodnych akcji kolekcjonerskich oraz badawczych. Te ostatnie, prowadzone zarówno przez badaczy-amatorów (Władysława Matlakowskiego i Jana Kleczyńskiego), wywodzących się z kręgu miłośników Tatr przybyłych tu z zewnątrz, jak też przez twórczych przedstawicieli młodej inteligencji góralskiej (Andrzeja Stopkę, Józefa Kantora, Wojciecha Brzęgę, Władysława Orkana), posiadających „bezpośrednią znajomość życia i kultury wsi”, zaowocowały pracami o dużej wartości poznawczej, przyczyniając się „do poszerzenia zakresu informacji pozwalających na uzyskanie coraz pełniejszego obrazu kultury regionów karpackich [...].” (s. 17-19).

Od końca XIX wieku „umacnia się coraz bardziej świadomość zanikania kultury tradycyjnej aż do jej całkowitego »rozmycia« pod wpływem szybkich zmian warunków bytowych. Potrzeba jej rejestrowania, sygnalizowana już w połowie zeszłego stulecia chociażby w pismach Zejsznera, Siemińskiego, a szczególnie Janoty, krystalizuje się teraz zdecydowanie w wypowiedziach wielu badaczy”, między innymi Władysława Matlakowskiego, także Bronisława Małewskiego, by nie wspomnieć o Witkiewiczu (s. 20).

Na tym urywają się rozważania Profesora. Nie zdążył już zaanalizować wkładu innych badaczy w rozwój studiów nad kulturą ludową regionu, a w planach miał całościowe ujęcie dziejów i podstaw teoretycznych poznawania kultury ludowej Karpat Polskich. Szkoda, że nie zdołał tego zamysłu doprowadzić do końca, spodziewać by się bowiem można wartościowego kompendium wiedzy o rozwoju etnologii karpackiej.

Charakteryzując twórczość człowieka o tak bogatej osobowości, pełnego inspirujących pomysłów, nie sposób pokazać wszystkich jej aspektów. Wybrałam najbardziej – moim zdaniem – znaczące z punktu widzenia rozwoju badań karpackich. Nie potrafiłabym określić skali ważności trzech nurtów działalności Mieczysława Gładysza: naukowej, dydaktycznej i organizacyjnej. Przenikały się przecież wzajemnie i w każdej z nich są watki na tyle istotne, że do dziś kontynuowane.

LITERATURA

- Biały Z.
 1972 *Główne kierunki i cele interdyscyplinarnych badań nad problematyką wsi górskich*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, „Prace Etnograficzne”, z. 6, s. 43-52.
 1987 *Polski Spisz. Historyczne uwarunkowania kultury ludowej tego regionu i sposoby jej badania po II wojnie światowej*, [w:] *Polski Spisz. Jedność kultury ludowej i jej historyczne uwarunkowania. Środowisko naturalne – warunki gospodarowania*, *Antropologia, Gwary, Ibidem*, z. 22, s. 7-57.
- Biały Z., Kobylecki A., Węgrzyn Z.
 1972 *Z zagadnień ilościowej analizy w badaniach etnograficznych (w oparciu o studia nad gospodarką chłopską na Polskim Spiszu)*, *Ibidem*, z. 6, s. 54-103.
- Dobrowolski K.
 1961 *Uwagi o znaczeniu badań nad kulturą ludową w Karpatach Północnych*, „Etnografia Polska”, t. 5, s. 15-25.
- Domaćinović V., Gavazzi M.
 1967 *Materiały do bibliografii jugosłowiańskiej*, [w:] *Bibliografia historii kultury ludowej Karpat*, cz. III, Wrocław.
- Duszeńko-Król E.
 1986 *Die Arbeiten an der Organisation der Informationsbank der die Volkskultur der Karpaten Betreffenden Quellen im Lehrstuhl für die Ethnographie der Slaven der Jagiellonischen Universität*, „Carpatobalcanica”, XV-1, s. 25-41, Bratislava.
- Duszeńko-Król E., Heller K.
 1988 „Prokes” – baza danych o źródłach archiwalnych dotyczących kultury ludowej Karpat Polskich, „Etnografia Polska”, t. 32, z. 2, s. 95-119.
- Földes L., Györgyi E.
 1967 *Materiały do bibliografii węgierskiej*, [w:] *Bibliografia historii kultury ludowej Karpat*, cz. II, Wrocław.
- Frolec V.
 1981 *Dwadzieścia lat działalności Międzynarodowej Komisji do Badań Kultury Ludowej w Karpatach i na Bałkanach*, „Etnografia Polska”, t. 25, z. 2, s. 35-45.
- Godula R., Węclawowicz T.
 1986 *Regionalizm a styl narodowy – kilka uwag*, „Teka Komisji Urbanistyki i Architektury”, t. 20, s. 79-83.

- Górka Z., Biały Z.
1987 *Zarys problematyki geograficzno-ekonomicznej Polskiego Spisza*, [w:] *Polski Spisz*..., s. 145-210.
- Jabłońska T.
1977 *Katalog zbiorów sztuki w Muzeum im. Władysława Orkana w Rabce*, Rabka.
- Jaworski J., Kobyłecki A.
1977 *Próba kompleksowego ukształtowania krajobrazu wsi górskich (na przykładzie fragmentu Polskiego Spisza)*, „Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej”, nr 133, s. 189-205, Kraków.
- Kaczanowski K.
1987 *Antropologiczne badania na Polskim Spiszu*, [w:] *Polski Spisz*..., s. 211-231.
- Kopczyńska-Jaworska B.
1962 *Szalaństwo w Karpatach Polskich w świetle prac zespołowych w roku 1960*, „Etnografia Polska”, t. 6, s. 321-329.
1981 *Dyskusyjne problemy syntezy badań nad pasterstwem wysokogórskim*, *Ibidem*, t. 25, z. 2, s. 85-96.
- Kowalska-Lewicka A.
1958 *Badania etnograficzne na Podhalu*, *Ibidem*, t. 1, s. 240-255.
1980 *Hodowla i pasterstwo w Beskidzie Sądeckim*, Wrocław.
- Král J.
1961 *Činnost československé sekce Komise slovanské pro výzkum salašnictví v Karpatech a na Balkáně za léta 1924-1948*, „Slovenský Národopis”, t. 9, s. 637-652.
- Kulesza-Zakrzewska T.
1979 *Bibliografia etnograficzna prac magisterskich, doktorskich i habilitacyjnych wykonanych na uniwersytetach polskich w latach 1945-1979*, Warszawa.
- Pankówna M., J.
1987 *Warunki naturalne Polskiego Spisza*, [w:] *Polski Spisz*..., s. 67-136.
- Polski Spisz*
1987 *Polski Spisz. Jedność kultury ludowej i jej historyczne uwarunkowania. Środowisko naturalne – warunki gospodarowania. Antropologia. Gwary*, [w:] *Studia Spiskie* nr 1, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego Prace Etnograficzne”, z. 22, red. Z. Biały.
- Porićkij A.
1961 *Mižnarodna komisija po vyvčenu kultury narodiv Karpat*, „Narodna tvorčist ta etnografija”, R. 5, s. 155-156, Kijew.
- Reinfuss R.
1959 *Problem Karpat w badaniach kultury ludowej*, „Polska Sztuka Ludowa”, R. 13, nr 1-2, s. 3-11.
- Robotycki Cz.
1980 *Tradycja i obyczaj w środowisku wiejskim. Studium etnologiczne wsi Jurgów na Spiszu*, Wrocław.
- Staszczakówna Z.
1957 *Protokół z XXXI Walnego Zgromadzenia Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego i Konferencji Podhalańskiej w Zakopanem*, „Lud”, t. 44, s. 512-522.
- Studia*
1985 *Studia z kultury ludowej Beskidu Sądeckiego*, Wrocław, A. Kowalska-Lewicka (red.).
- Szyfelbein Z.
1958 *Konferencja sprawozdawczo-planująca Działu IV (Etnografii) Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN i Centralnego Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków*, „Etnografia Polska”, t. 1, s. 404-410.

Tylkowa D.

1962 *Drewniane spichrze beczkowato sklepione w południowej Sąddeckczyźnie, Ibidem*, t. 6, s. 338-347.

Zambrzycka-Kunachowicz A.

1974 *Rzemieślnik w społeczności rolników*, Wrocław.

Róża Godula

DIE ROLLE VON MIECZYŚŁAW GŁADYSZ IN DER FORSCHUNG DER VOLKSKULTUR DER KARPATEN

Zusammenfassung

Das Interesse von Professor Gładysz für das „außerst reiche – wie er es selbst bezeichnet hatte – aber sehr komplexe Kulturbild der Karpaten“ war kein Zufall. Die jugendliche Faszinationen für das Bergbewohnertum, die auf dem Boden des damaligen Kulturklimas der Epoche gewachsen waren, präzisierten sich allmählich. Von den landeskundigen Ausflügen in das Tatra-Gebirge und kurze populärwissenschaftliche Skizzen an, kam es zur Aufnahme planmäßiger Forschungsarbeit. 1954 hat sich M. Gładysz mit dem wissenschaftlichen Zentrum in Kraków festgebunden. Eben in Kraków, mit seiner lebendigen Tradition der schon seit dem 19. Jh. durch verschiedene Wissenschaftszweige systematisch unternommenen Karpatenforschungen, fand er günstige Bedingungen für die Entwicklung dieses Teils seiner Interesse. Ungefähr um die Mitte der 50er Jahre unseres Jahrhunderts entstand die Idee, mit den Karpaten- und Balkanländern Zusammenarbeit aufzunehmen, um gemeinsam die Volkskultur der Bergregionen zu forschen. In der Folge wurde 1959 die Internationale Kommission zur Forschung der Volkskultur in den Karpaten gegründet, die mit der Zeit ihr Forschungsfeld auf das Gebiet des Balkans erweitert hatte.

Von Anfang an nahm M. Gładysz aktiv an der Wissenschafts- und Organisationsarbeit der Kommission teil, hatte viele Funktionen inne (u.a. war er Mitglied des Vorstands der Kommission, jahrelang war er Vorsitzende ihrer Polnischen Sektion). Es nahm an vielen Konferenzen über Karpaten im Inn- und Ausland teil, wo er oft Vorträge hielt. Er veröffentlichte auch einige Artikel über Entstehung, Organisationsregeln, Tätigkeitsprogramm der Kommission. Gładysz war ein der Mitautoren des Forschungsplans für Karpaten – des polnischen Projekts aus 1959. In diesem Vorschlag wurden u.a. folgende Punkte betont: 1. Notwendigkeit, den Themenkreis, Methoden und Forschungsapparat zu unifizieren, 2. ethnographische Bibliographie und den Forschungsstandbericht zur Kultur der Karpaten zu bearbeiten, 3. Verzeichnis ethnographischer Archiv- und Mussenbestände aufzustellen. Für das Wichtigste wurde die Aufnahme dieser Themen gehalten, die die Herkunft der Volkskultur und die Ethnogenese in den Karpaten belichten sollten. Während der nächsten einigen Jahrzehnte sollte Professor Gładysz konsequent nach Ausführung dieses Programms streben.

Das Endziel der internationalen Zusammenarbeit soll eine synthetische Auffassung der Volkskultur der Berggebiete sein, es war also von Bedeutung, die entsprechende Forschungsweise zu wählen. Es wurden 2 Konzeptionen in Betracht gezogen: 1. thematische Forschungen, die auf synchronischer Sammlung von Angaben zu bestimmten Thema in gewählten Punkten und unter Anwendung derselben Forschungswerkzeuge beruhen, 2. monographische Forschungen, die nach der vollständigen Auffassung des Kulturstandes einer Region oder eines Dorfs strebten und Zusammenarbeit mehrerer Disziplinen erfordern. Den Wert beider Methoden

anerkannt zu haben, optierte Professor Gładysz für die letztere, dessen eindeutiger Beweis die Aufnahme 1962 monographischer Forschungen in der Region von Spisz und 1967 in Beskid Śląski war.

Das Karpatenprogramm der Kommission wurde u.a. durch die Abteilung Ethnographie des Instituts der Geschichte der Materiellen Kultur der PAdW und den Lehrstuhl der Ethnographie der Slawen der Jagielloner Universität ausgeführt beide Einrichtungen waren von M. Gładysz geleitet. Als Ergebnis sind einige Doktorschriften und einige zehn Magisterarbeiten entstanden, deren Promotor Professor Gładysz war, sowie Forschungsberichte veröffentlicht worden. Der Themenbereich der Bearbeitungen ist weit und die Forschungsinteresse decken, außer Spisz und Beskid Śląski, auch die Regione von Żywiec, Orawa, Podhale, das Gebiet von Sucha Beskidzka, Gorce, die Regione von Limanowa, Sącz, Rzeszów und Sanok. Die Notwendigkeit sehend, die Fundamentalarbeit zu machen, berief Gładysz schon 1958 ein Kollektiv, das während 2 Jahre die „Bibliographie der Geschichte der Volkskunst der Karpaten“ zusammengestellt hat, die erste derartige Veröffentlichung war. Sie hat die Forscher in anderen Ländern angeregt – in den nächsten Jahren sollten bibliographische Arbeiten in der Tschechoslowakei, in Rumänien, Ungarn, Jugoslawien und Bulgarien fortgesetzt werden. 1974 hat das Kollektiv in Kraków unter Leitung von Professor Gładysz den 2. Teil der polnischen Bibliographie vorbereitet. Ursache ständiger Sorge von M. Gładysz war der immer zuwachsende Quellenbestand zur Karpatenforschung, die Zerstreuung und Mangel an Information über die Materialienbasis. Auf seine Initiative wird seit einigen Jahren an dem Lehrstuhl der Ethnographie der Slawen an der Jagielloner Universität ein Informationsbank über Quellen zur Volkskultur der Karpaten gebildet.

Tiefgreifendes Interesse von Professor Gładysz für die Themen aus dem Karpatenkreis drückt sich auch in hervorragenden Schilderungen der Silhouetten von Menschen aus, die eng mit dem Tatra-Vorland verbunden waren. Das Werk von S. Witkiewicz und J. Zborowski wurde vor dem Hintergrund wissenschaftlicher und künstlerischer Strömungen der Zeit dargestellt, in der es ihnen bestimmt war, zu wirken. Sich nach der Überzeugung richtend, daß eine entscheidende Beurteilung eines Schöpfers nur mit Berücksichtigung aller Aspekte seiner Tätigkeit möglich ist, betrachtete Gładysz ihren schöpferischen Weg in einem breiten Kontext sozialer, ökonomischer, sogar charakterologischer Bedingtheiten. Ein unbestrittener Wert dieser Bearbeitungen beruht auf ihrer lebendiger Narration und bunter polonischen Sprache, die die Persönlichkeit des Künstlers und Wissenschaftlers hervorheben hilft.

Die letzte Arbeit von Gładysz ist „Zarys dziejów poznawania kultury ludowej Karpat Polskich“ (Abriß der Erforschungsgeschichte der Volkskultur Polnischer Karpaten), der bis zur Zeit der Neuromantik geführt wurde. Professor Gładysz hatte unter seinen Plänen eine vollständige Schilderung der Geschichte und theoretischer ethnographischer Grundlagen der Erforschung dieser Region. Aber auch dieser Abriß, obwohl nicht abgeschlossen, ist ein wertvolles Kompendium des Wissens über die Anfänge der Ethnologie von Karpaten.

In einer Charakteristik der Errungenschaften eines Menschen von so reicher Persönlichkeit, voller inspirierender Ideen, ist es nicht möglich, alle Aspekte darzustellen. Es wurden die bedeutendsten, von dem Standpunkt der Entwicklung der Karpatenforschung aus, gezeigt. Es ist auch schwierig, die Hierarchie der Wichtigkeit dreier Strömungen in der Aktivität von M. Gładysz zu bestimmen: der wissenschaftlichen, didaktischen und organisatorischen. Sie drangen wohl ineinander durch und jede von ihnen enthält Fäden, die so wichtig sind, daß sie bis heute fortgesetzt werden.

Übersetzt von Barbara Kocowska